

is. [Bizony ám, utólag nézve egy korszak is – a megszemélyesítés erőltetése nélkül – hátat tud fordítani egy másiknak. Ez is kiderül Szolláth művéből.] Szolláth *integrál*: úgy kapcsolja össze a tárgyalt műveket, hogy megmarad sokféleségük, és közben előbukkannak a huszadik század második felének magyar irodalmát meghatározó alakulások. [Jelenkor]

MÁRTON LÁSZLÓ

A tágasság iskolája

SZOLLÁTH DÁVID: *MÉSZÖLY MIKLÓS*

A monográfia a *hübrisz* műfaja. Ab ovo aktualizálja azt az alaphelyzetet, melyben állításként tételeződnek a következők: [1] van egy olyan pillanat az irodalomtörténetben, amikor az adott monográfia szerzője többet tud a témában, mint más, vagy legalábbis van a fokalizációnak egy olyan pontja, ahonnan ő mutatja fel legadekvátábban tárgyat. [2] A címbe iktatott kettős autoritás primer és szekunder kategóriákat előlegez. Valaki beszél valakiről valamilyen általa meghatározott formában.

A monográfia a *hübrisz* műfaja. Ab ovo aktualizálja azt az alaphelyzetet, melyben állításként tételeződnek a következők: [1] van egy olyan pillanat az irodalomtörténetben, ami a monográfia műfaji sajátossága révén az egészlegesség ideájával kecsegteti az olvasót, vagy legalábbis ígéretet tesz egy meghatározott nézőpont felőli belátás lehetőségére. [2] Egy előzetesen szelektált, értelmezett és ezzel együtt formázott anyag kódrendszerét hagyományozza tovább.

Szolláth Dávid Mészöly-monográfiája úgy monográfia, hogy az első oldaltól az utolsóig küzd a műfaji konvenciók ellen. Fejezetről fejezetre módszeresen dekonstruálva mindent, ami a *mono-* szóelem autoritásgényét kiterjeszhetné a szöveg diszkurzív berendezkedésére. Itt van rögtön például a mottó: „...ez még nem az a könyv, amit írni szeretnék róla” [Hildi *Az atléta halálában*]. Olvasva ezt a nyitányt – szinte mindegy is, hogy kapcsolódik-e olvasmányélmény az idézethez –, működik a mondat szabadságfoka. Azt is mondhatnám, hogy rögtön a kötet élén maga a Mészöly-mondat mint jelenség értelmezhető irodalomtörténeti vonatkozásban. Ahogy Esterházyt idézi a főszöveg 479. lábjegyzete: „MM is változtatott a magyar mondaton. Nem szelidítette meg, mint a zseniálisan plump Mikszáth, nem bontotta ki, mint Krúdy, nem nyeste meg, mint Kosztolányi, ennyi tér már nincs. Húzott rajta egy kicsit. [...] Lett egy kis hajlás a mondatban; mint egy íj, pattanás előtt. Robbanás előtt. Valamit matatott ott belül a molekulák közt, amitől telitöltődött energiával a mondat...” [273.] A monográfus egyetlen jól megválasztott indító idézettel kiteszi a kérdőjelet 740 oldalnyi szöveg mögé. Rámutat arra, hogy semmi nem lezárható, semmi nem végleges, minden csak valamihez képest van. Szolláth zseniálisan használja a mondat performativitását arra, hogy az egyszerre közöljön valamit saját lényegiségéről [dúsított szemantikai tér], és érzékeltesse a következő oldalak felvonultatott olvasatok viszonylagosságát [vö. Mészöly Miklós: „*A bot dilemmája*: „Alapvető sántaságunk kényszerít rá, hogy döntsünk, melyik a »bot vége«. Hogy egyáltalán járnunk tudjunk. Holott ugyanannak a botnak a két végéről van szó.”]. Ez az energia, ez az alakulásban fellelt esztétikai- és

episztemológiai imperatívusz átíródik a monográfia struktúrájára is. A rizomatikus szövegépítkezés ellentart a haladványelvű irodalomtörténeti gondolkodásnak, távol tartja magát a célelvű kanonizációs törekvésektől: „a kanonizáló narratíváknak mára már a kára is látszik” [22.]. Módszeresen szabadítja ki a későbbi olvasatokat az előzetes nézőpont konzerváló stratégiái alól: „későbbi nagy Mészöly-művek rendhagyásait már lehetetlen a trauma elmondhatóságának kérdésére redukálni” [55.]. „Persze ezek a csoportosítások is redukciók, hiszen a csoportba soroltak is sokban különböznek egymástól.” [271.] „Nehéz egyvalaminek látni.” [459.]

„Az eltérő poétikai felfogások párhuzamos jelenlétének” [13.] lekövetése disszeminálja a monográfia műfaji elvárásrendszerében érvényre juttatható autoriter olvasatot. Már a megszólalás T/1-e is többjelentésűnek olvasható. [Más kérdés, hogy engem olvasóként mindig zavarba hoz az ilyen diszkurzív helyzetbekerülés. Miközben érzékelem, hogy elterjedt és elegáns beszédmódja ez a fajta megnyilatkozás a tudományos értekező tanulmányoknak.] Egyrészt a királyi többes felfogható tehát úgy, mint az egynézőpontból közölt értelmezés elutasítása, a beláthatóságot segítő távlat megteremtése, másfelől pedig a mottó után egy újabb Mészöly-*homage*-ként, amennyiben a Mészöly által kedvelt narrációs eljárást, a *krónikás* szerepből megszólaló narrátor típusát veszem vonatkozási alapnak (*Film, Bolond utazás, Pannon töredék* stb.). Azzal a kitételrel fogalmazható ez meg, hogy még Mészölynél a kívülállás épp a bevonódás képtelenségét, a jelenségről folyton lemaradó [*Jesikló*] tekintet utóérzúleteit rögzítette, szinte teljesen neutrális hangvételben, addig Szolláth rajongása a kezelt anyag iránt, a „ráfogások” öröme átút a grammatikai kulisszákon.

Ha ezen a receptív vonalon haladok tovább, akkor hamar szembetűnik, hogy Szolláth nagyon hasonlóan építkezik, mint a „pannon próza” Mészölye. Vagyis a diakrón síkot [művek megjelenési idejével párhuzamosan halad] dúsíítja fel a szinkrón mélyelemzésekkel [kitérők] annyira, hogy az már ne legyen képes leuralni és egyenes vonallal összekötni a különböző szegmenseket. A szinkrón és diakrón síkok kereszteződéseiből így kialakul egy háló/hálózat, melynek különböző pontjai más-más irányból inspirálják a monográfia Mészöly-olvasatainak értelmezését. Több okból látom fontosnak az olvasói tér ilyen szempontú kiterjesztését. Kevés olyan értekező munka születik, amely a kritikát mint műfajt az értelmezés szerves részeként juttatná érvényre. [Olyannyira sikerül ez, hogy a Mészöly prózáját lekövető kritikai nyelv alakulástörténete is összeolvashatóvá válik – például egy olyan szempontrendszer felől, hogy az aktuális hatalmat kiszolgáló irodalompolitikai diskurzusok nyelvét miképp depolitizálja Béliádi Miklós, Balassa Péter vagy éppen Thomka Beáta kritikus tevékenysége, vagy hogy mennyire nehezen tudja az irodalmi emlékezet levedleni az életben lévő kanonizált olvasatokat, lásd: egzisztencializmus *vádja*.] Szolláth tehát nemcsak a saját hangját hallatja, hanem másokét is. És nemcsak lábjegyzetben, utalásként vagy a saját mondandója illusztrációjaként, hanem a főszöveg kurrens részeként működteti a recepció különböző szövegeit. A paralel olvasatok között autopoetikus módon mutatkozik a Mészöly-szövegek lépéselőnye a mindenkor olvasatokkal szemben. Vagyis azzal, hogy Szolláth (szinte) állandóan többszólamúsítja az értelmezést, épp a mű autonómiáját emeli ki. Ebből az autonómiából azonban Szolláthnál nem a barthes-i *szövegimmanencia* következik. Sőt polemizál is az effajta értelmezési gyakorlattal,

amennyiben a saját műhelyében a műalkotást mindig az azt körülvevő kontextuális mezővel együtt olvassa.

Ebben a polifonikus közegben a monográfia egy nagyon érdekes, egyszerre több irányba indított dialógusban kezdi egyre konkrétan megjelölni a saját helyét is. Érdeemes felfigyelni a kötet olvasása közben kirajzolódó „triangulumra”, mely a Bazsányi Sándor–Grendel Lajos–Thomka Beáta szövegeihez fűződő olvasói és értelmezői viszony felől mutatkozik. Bazsányi és Grendel Mészöly-értelmezései lehetőséget adnak arra, hogy Szolláth elmozdulásai láthatóvá váljanak. A monográfus Grendel megállapításaival jórészt a kötet utolsó nagy tematikai egységében [vö. KÉSEI VÁLTOZATOK] polemizál, és a vita csillagtengelyének azt a megállapítását jelöli ki, hogy Grendel Mészöly kései pályáját a posztmodernnel való teljes szembefordulásként értékelte. Szolláth nem kapcsolódik Grendel „új realizmus» koncepciójához” [488.], hanem a saját maga által beiktatott álintegráció fogalommal egy olyan konceptuális váltásra tesz javaslatot, amely nem a kanonizált -izmusok közé tolja vissza a „pannon próza” szövegeit, hanem a Mészöly-próza alakulástörténetéhez viszonyítva adja meg a szövegek *vízrajzát*. „[R]egionális vagy családtörténeti múlt fikciós feltárására vállalkoznak [...] a felidézett műfaji elvárásokat kisiklatják” [458.] „az anekdotikus ismerőség és békebeliség hangulatát minduntalan a letragikusabb történelmi tapasztalatok, a legfájóbb közösségi emlékek felidézésével, vagy épp a sajátnak hitt múlt idegenségének felmutatásával »rontja el«” [468.]. Míg a Grendellel folytatott vita tulajdonképpen az utolsó szakaszban érhető tetten, addig Bazsányival szinte végig kísérteti magát a szöveg. Nincsen harsány kérdőre vonás vagy elutasítás, inkább csak olyan apró ráigazítások, melyek megmutatják a két értelmezői stratégia külön útjait.

„Bazsányi Sándor modellje [esszenciális, funkcionális és ornamentális Mészöly-nyomok megkülönböztetése mások műveiben] igen hatékony mindaddig, amíg leíró marad” [268.]; „a Márton-regény kapcsolata a Filmmel mégsem csak »funkcionális«, ahogy Bazsányi írja, hanem esetleg több ennél” [435.]; „Bazsányi szkeptikusabb álláspontot foglal el, nem tartja lényeginek a kapcsolatot a kései Mészöly és a fenti szerzők [Isd. Márton László, Darvasi László, Láng Zsolt, Háy János, Péterfy Gergely] művei között” [457.]. Szerencsés élenkítése a vitának, hogy az *Élet és Irodalom Szimultanista téboly* címmel hozta Bazsányi recenzióját a Mészöly-monográfiáról. [Ráadásul Bazsányi épp a késői Mészöly egyik legreprezentatívabb regényéről, a *Megbocsátásról* írt könyvet, amelynek megjelenése szintén idén várható.] Az alapvetően elismerő kritika mintha kínosan ügyelne rá, hogy ne engedje ki a monográfia méltatását a monográfia keretei közül. Úgy tűnik, mintha a recenzióknak lenne egy olyan intenciója, miszerint Szolláth olvasata némely ponton kisajátító tud lenni: „a »deintegráció«, az »integráció« és az »álintegráció« fogalmaival véli megragadhatónak a nagyon sokféle epikai ajánlatot felmutató Mészöly-prózákat. Amelynek (egyik) legizgalmasabb formája volna a »deintegratív« és »integratív« változatok mellett egyre inkább »álintegratív« megoldásokra jutó »pannon próza« [...] „És ha valakihez nem kerül is közelebb a bejártott elbeszélői »ráfogásokat« [Mészöly gyakori kifejezése] elhárító, mellérendeléses logikájú, töredékes formájú pannonepika ábrázolásvilága, a monográfus elemzései nyomán már sokkal könnyebben megértheti azokat, akikhez viszont igen.” Úgy gondolom, hogy a monográfia szövegáradását „kontrolláló”, monografikus fókuszokhoz előszeretettel használt strukturalista eszköztár, a tipologizálás valóban tételezhet ilyen enklavikus

rögzüléseket, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a Szolláth által bevezetett fogalmak (integratív – dezintegratív – álintegratív) akkor tudnak majd igazán lélegezhetez jutni, ha mások által is használatba kerülnek.

És persze van egy másik konzekvens szólam, amelyet én a monográfia legszemélyesebb dimenziójának érzékelek: Thomka Beáta vízjelszerű jelenléte. Thomka Beáta Mészöly-monográfiája, vagy ahogy ő nevezi, *alternatív monografikus vázlat*, 1995-ben jelent meg. Szolláth szövege rengeteg dolgot újra aláhúz Thomkáéban. Oda-vissza világítják egymást, s jelen esetben ez a fény bizonyosan nem takarás. A két monográfiát összeolvasva feltűnik, hogy Szolláth a Thomka-szöveg által sugalmazott, de nem kibontott alternatívákat is végigjárta. A '95-ös monográfia bevezetőjéből a következő sorokat érdemes idézni: „Nem tér ki Mészöly hatásának lehetséges dimenzióira oly mértékben, ahogyan erre szükség lenne, mert ezt a 20. század második fele magyar prózájának összképét kidolgozó, egybevető történeti poétikának kell elvégeznie.”

Huszonöt évvel később ezt a feladatot Szolláth el is végzi, monográfiájában olyan szövegekkel olvassa össze a Mészöly-prózát, mint az *Iskola a határon*, a *Függő*, a *Párhuzamos történetek* és az *Árnyas főtca*, de ezek mellett a főcsapások mellett több felé kalandozik, nemcsak a magyar, hanem a kurrens világirodalmi horizonton is.

Történetiségből adódó különbség a két monográfia között, hogy Szolláth már látja a Thomka-szöveget, illetve a Mészöly-opusszal mint lezárt életművel dolgozhat. Vagyis sokkal nagyobb látószögű objektívet használ, mint anno Thomka. [A két monográfus magához a szöveghez is másképp áll. Thomkánál a szöveg immanenciája kikezdhetetlen, Szolláth azonban a szöveg határait egészen a szöveget körülvevő tényezők kontextusáig húzza.] Az eltérő nézőpont különböző beszédmódokat inspirál. Míg Thomkánál a Mészöly első pályaszakaszát fémjelző szikár esztétika válik az értelmezés nyelvévé, addig Szolláth sokkal inkább a kései próza álintegratív elbeszéléseinek áradását veszi át. Sem Szolláth, sem Thomka nem hagyja figyelmen kívül, sőt értelmezői gyakorlatlata teszi a Mészöly által kidolgozott teoretikus fogalmakat: *ráfogás*, *tettenérés*, *egyidejűsítés*, a *beledolgozott hang súly*, a *közérzet*, az *alakulásban levés*, a *fedésbe hozás*, *kiemelés* stb. Így a monográfia olvasási gyakorlatában egyidejűleg egy értelmezési stratégia is adaptálódik. Szorosan összeolvasva a két kötetet még az is feltűnhet, hogy Szolláthnak a Mészöly-próza narratív alakulástörténeteit lekövető tipológiája [integráció–dezintegráció–álintegráció] hasonló analógián mozog, mint a Thomka-monográfiában alkalmazott scriptor – descriptor korreláció: „Mintha kölcsönösen figyelemmel tartanák egymást ezek az éntudatok, s a közülük éppen megszólaló személy rejtélyesen utalna a másik jelenlétére, ám el is homályosítaná e jelenlétet azzal, hogy elbizonytalanítottá teszi a közlés személyességét. Mészöly első személyű megszólalói furcsa módon nem önelbeszélők, a közlés nem ön-narráció, sokkal inkább a személyes és a személytelen között ingázó, az én beszédébe valamiféle énen túli látószöveget is beékelő másság megszólaltatói.” Amíg azonban Thomka az elbeszélő éntudatai felől közelít a narráció alakulásához, addig Szolláth közvetlenül a narratívát vizsgálja: „az elbeszélés nem a múltat reprezentálja, hanem a múlthoz való viszonyulást értelmezi” [487.]. Az *Irodalmi Szemlében* közreadott interjúban így pontosít: „Én a műforma felbomlásának történetét tettem meg az életmű vezérfonalának, azt gondolva, hogy ezzel csökkentem legkevésbé a sokféleséget.” Ezt a diskurzust a két teoretikus összehasonlításával még hosszsan lehetne folytatni, de a lényeg így

is szembetűnő. Szolláth végig figyel arra, hogy monográfiája ne kitarjassa, hanem újra helyzetbe hozza Thomkáét. Azt hiszem, hogy ennek a két kék kötetnek az összekapcsolódását egy végtelenül rentábilis kovalens kötésként értékelhetik az olvasók.

A monográfia 740 oldal [szennycímoldaltól a kolofonig]. Hatalmas teljesítmény. Még nagyobb teljesítmény, hogy a *monográfusi* munka „fitogtatása” helyett az olvasás auráját terjeszti ki, az olvasás praxisát juttatja érvényre. Talán nem tűnik blaszfémiaának, ha azt mondom ennek a monográfiának a legnagyobb erénye, hogy olyan módon képes konzerválni a beletett olvasási energiát, hogy az szinte mágikus módon „küldi ki” magából újabb és újabb szövegekhez az olvasót. Olvasni az aktuálisan tárgyalt Mészöly-műveket, Mészöly és Polcz levelezését, kritikákat, tanulmányokat, drámákat, esszéket, interjúkat, naplót. A monográfiában felvázolt hálózat tehát ki-ki érdeklődésének, olvasói kapacitásának, értelmezői kedvének függvényében különbözőképp mutatkozik. [1128 lábjegyzet ad inspirációt.] Termékeny *alakulások* egy olyan műfaj terében, amely sokáig épp a preparátum [tudományos megközelítés magát a vizsgált tárgyat is rögzíti] – kánonba-vésés [hatalmi diskurzus] – mozdíthatatlanság [kultusz], vagyis az örökérvényű megállapítások eszményében fogalmazta meg magát. Németh Gábor *Kíméletlen fényben* című esszéje is ezt a folyton dinamizáló szövegteret méltatja: „Szolláth Dávid [...] ahelyett, hogy nagy lezáró gesztusokkal „helyre tenné”, és ezzel a megemésztett klasszikusok karanténjába zárná az életművet, az egyes műveket az eltérő poétikák szándékát tiszteletben tartva, folyamatosan a változó diskurzusok terében értelmezi.” Sőt Szolláth ennél is tovább megy, a monográfia első nagy egységében [vö. HOSSZÚ PÁLYAKEZDÉS] a hatalom minősítő és kanonizáló eljárásait leplezi le, a rendszer működését éri tetten. A foucault-i diskurzuselmélet hatalomfelfogásának tükrében aktualizálja a szövegek alakulástörténetének környezetrajzát, ezzel együtt pedig az is világossá válik, milyen menekülőutakat talál magának például a szilenciumban a Mészöly-próza. Érdekes, hogy nagyon hasonlóan, mint ahogy Béládi tette a Mészölyről szóló kritikák nyelvével: „Béládi 1971-es tanulmánya a legjelentősebb diszkurzív eseménye a Mészöly-kritikának. A *Jelentés egy íróról* című szövegében a Mészöly körüli diskurzus radikális átrendeződése zajlik le, annak ellenére, hogy Béládi nem alkot új terminológiát. Az eseményszerű változást az hozza meg, hogy terminológiaként kezd el használni olyan szavakat, közhelyeket, amelyeket addig csak megbélyegzőként használtak.” [224.] Mészöly is képes volt az írásait követő hatalmi tekintetet az irodalmi szövegbe iktatni és úgy aktualizálni, hogy az *inzultáló* jelenlétében is túlmutasson a rátapadó kizárólagos olvasatokon.

Ennek a monográfiának köszönhetően kimondható, hogy Mészöly még ma is történik. Billiówattos mondatok égnek a köztudatba. És ez több, mint jó. [*Jelenkor*]

PINTÉR VIKTÓRIA